

Marek Bernacki

Akademia Techniczno-Humanistyczna, Bielsko-Biała

„Oby moje dzieło przyniosło ludziom pożytek...”

[Czesław Miłosz. *Bibliografia druków zwartych*, oprac. Agnieszka Kosińska przy współpracy Jacka Błacha i Kamila Kasperka, Wydawnictwo Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego i Instytut Dokumentacji i Studiów nad Literaturą Polską, oddział Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie, Kraków–Warszawa 2009, ss. LXX + 816]

We fragmencie III wiersza *W Szetejniach*, który wszedł do tomu *Na brzegu rzeki* (1994), Czesław Miłosz zapisał znamienne słowa, które uznać można za najkrótszą syntezę przyrastającej przez ponad 70 lat, niczym słoje dorodnego dębu, jego własnej twórczości literackiej: „Wybiegłem o letnim świcie między głosy ptaków / i wróciłem, a **między chwilą i chwilą napisałem dzieło**¹.

Od wielu już lat miłośnicy i znawcy twórczości autora *Ocalenia* próbują zmierzyć się z fenomenem tego jedyne w swoim rodzaju, polifonicznego zarówno pod względem tematycznym jak i genologicznym, dzieła. Książki Jana Błońskiego, Aleksandra Fiuta, Jolanty Dudek, Jerzego Szymika, Marka Zaleskiego, Krisa van Heuckeloma, Kim Jastremski czy Elżbiety Kiślak, artykuły i eseje Mariana Stali, Ryszarda Nycza, Jerzego Jarzębskiego – by ograniczyć się do wyliczenia tylko najwybitniejszych przedstawicieli nieformalnego bractwa miłoszologów rozsianych w kraju i za granicą – odsłoniły niespotykaną różnorodność i bogactwo Miłoszowej poezji, prozy, eseistyki i publicystyki. To mierzenie się z „górami Miłosz” (wedle celnego określenia Jerzego Jarzębskiego) potrwa jeszcze przez wiele lat, a trud hermeneutycznego dociekania ukrytych w tym dziele tropów i sensów stanie się wyzwaniem dla następnej gene-

¹ Cz. Miłosz, *W Szetejniach*, [w:] tegoż, *Na brzegu rzeki*, Kraków 1994, s. 76 (podkreślenie moje – M. B.).

racji literaturoznawców. W dużej mierze to właśnie do nich skierowana jest książka *Czesław Miłosz. Bibliografia druków zwartych* przygotowana do druku przez Krakowską Akademię im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego i Instytut Dokumentacji i Studiów nad Literaturą Polską. Ta monumentalna pozycja, będąca pierwszą na rynku wydawniczym pełną bibliografią na dodatek twórczości adnotowaną, obejmującą wszystkie publikacje książkowe (wydawnictwa samoistne) noblisty, a także najważniejsze opracowania naukowe i popularnonaukowe traktujące o jego dziele, powstała dzięki benedyktyńskiej pracy i zaangażowaniu Agnieszki Kosińskiej. Przez ostatnie osiem lat życia Czesława Miłosza była ona jego osobistą sekretarką i współpracowniczką, a obecnie, od chwili śmierci poety 14 sierpnia 2004 r., opiekuje się mieszkaniem i archiwum Czesława Miłosza przy ul. Bogusławskiego 6 oraz prawami autorskimi do jego twórczości. Już na wstępie tego omówienia należy zaznaczyć, że Agnieszka Kosińska, jako kierownik projektu „Międzynarodowa Bibliografia Czesława Miłosza”, zapowiada przygotowanie do druku w ciągu następnych kilku lat kolejnych tomów poświęconych bibliografii czasopiśmienniczej noblisty.

Omawiana przez nas publikacja, licząca niemal tysiąc stron druku, obejmuje następujące rozdziały i podrozdziały: I. *Kalendarz życia i twórczości Cz. Miłosza; Spis pierwszych wydań jego dzieł i Spis pierwszych wydań prac przekładowych, ważniejszych prac redakcyjnych i innych*. Właściwa część bibliograficzna składa się z następujących rozdziałów: II. *Twórczość poety*, III. *Prace przekładowe*, IV. *Prace redakcyjne*, V. *Korespondencja*, VI. *Rozmowy*, VII. *Wybory wierszy*, VIII. *Wybory esejów*, IX. *Wybory wierszy w językach obcych*, X. *Wybory esejów w językach obcych*, XI. *Edycje dzieł zebranych*, XII. *Teksty różne*, XIII. *Miscellanea*, XIV. *Opracowania*. Całość bibliograficzną wieńczy szkic wspomnieniowy nestorki polskich bibliografów prof. Jadwigi Czachowskiej pt. *Czesław Miłosz a bibliografia polska*. Zawartość publikacji (poza *Wstępem* i *Aneksem*) została w XVI. rozdziale zindeksowana, obejmując (na przeszło trzystu stronach!) trzy niezwykle użyteczne w pracy literaturoznawcy indeksy: tytułów utworów, nazw osobowych i tytułów czasopism.

Ze *Wstępu* Agnieszki Kosińskiej warto przytoczyć *in extenso* fragment ujmujący kwintesencję całego, opisywanego tutaj przedsięwzięcia:

Bibliografia obejmuje wszystkie wydania książek Miłosza, od debiutu poetyckiego w 1930 roku do 2008 roku włącznie: pierwsze wydania, następne, wydania drugoobiegowe (poza cenzurą) oraz tłumaczenia na języki obce. Jako równorzędne wydawnictwa traktujemy druki przygotowane i wydane przez Miłosza w jednym egzemplarzu. Na przykład: *Świat, poema natwne* czy *Wiersze pół-perskie*. Podstawową,

numerowaną jednostką opisu jest każde wydanie samoistne (książka, druk zwarty)².

Niezwykle cennym elementem opisu bibliograficznego większości druków jest „spis zawartości” omawianej pozycji wydawniczej, który

oddaje rzeczowy układ opisywanego druku i obejmuje: motta, wstępy, przedmowy, noty, poszczególne części utworu właściwego, uwzględniając ich dalszy podział na rozdziały oraz podrozdziały, a w ich obrębie integralne całości (np. w eseju wiersz, jeśli przytoczony w całości), posłowania, noty edytorskie, spisy treści.

Jak cenna jest to pomoc dla osób zajmujących się profesjonalnie twórczością Czesława Miłosza – nikomu chyba nie trzeba tłumaczyć!

Przejdziemy teraz do, z konieczności wybiórczego, opisu poszczególnych części *Bibliografii*, koncentrując się na rzeczach mniej znanych, które mogą stanowić zachętę do pogłębienia albo weryfikacji wiedzy na temat dzieła noblisty. W *Kalendarzu życia i twórczości*, pod datą „2007” odnajdujemy informację, że w czerwcu tego roku Ambasada USA w Polsce, za zgodą rodziny Czesława Miłosza, ustanowiła Nagrodę jego imienia, przyznawaną za umacnianie porozumienia między USA a Polską. Laureatami tej prestiżowej nagrody zostali dotychczas: Andrzej Wajda, Adam Zagajewski i Julia Hartwig. Już tylko pobieżny ogląd *Spisu pierwszych wydań prac przekładowych Czesława Miłosza, ważniejszych prac redakcyjnych i innych* pokazuje noblistę jako prawdziwego gospodarza polskiej poezji i jej ambasadora w świecie. Jak wiadomo, w 1965 roku Miłosz wydał w Nowym Jorku jedną z najbardziej znanych za granicą antologii polskiej poezji współczesnej *Postwar Polish Poetry*. Zawiera ona wybrane utwory 21 polskich poetów (w tym także samego Miłosza). Wybór wierszy (tłumaczonych przy wsparciu zaprzyjaźnionych translatorów anglojęzycznych) poprzedzają krótkie biografie i charakterystyki pisarzy występujących w antologii. Warto przypomnieć, że aż do otrzymania literackiej Nagrody Nobla w 1980 r. Miłosz znany był w Ameryce przede wszystkim jako tłumacz poezji polskiej, a nie jako jeden z jej najwybitniejszych przedstawicieli! Wspomniana antologia nie wyczerpała bynajmniej pasji autora do prezentowania i komentowania dokonań najlepszych polskich poetów. W kolejnych latach Miłosz przetłumaczył na język angielski osobne wybory wierszy: Zbigniewa Herberta (w 1968), Aleksandra Wata (1977 i 1998), Anny Swir [Świrszczyńskiej] (1985 i 1996). Do tego dodać jeszcze należy książki poświęcone klasykom polskiej poezji: Adamowi Mickiewiczowi (*Ballady i romanse*), Juliuszowi Słowackiemu (*Godzina myśli*), Jarosławowi Iwaszkiewiczowi (*Noc w polu*) oraz Julianowi Tuwimowi (*Bal w operze*), które ukazały się w latach 1999–2004 nakładem kra-

² Czesław Miłosz. *Bibliografia druków zwartych*, oprac. Agnieszka Kosińska przy współpracy Jacka Błacha i Kamila Kasperka, Kraków–Warszawa 2009, s. XII.

kowskiego Wydawnictwa Literackiego jako kolejne części serii „Lekcja literatury z Czesławem Miłoszem”.

W opracowanym w najmniejszych detalach i kluczowym dla *Bibliografii* rozdziale *Twórczość* odnajdujemy kilka ciekawostek. W roku 1980, z okazji przyznania Miłoszowi Nagrody Nobla, Warszawski Oddział Towarzystwa Przyjaciół Książki wydał bibliofilski druk dwóch debiutanczkich wierszy poety: *Podróż*; *Kompozycja* (przypomnijmy, oba wiersze ukazały się po raz pierwszy na łamach pisma „Alma Mater Vilnensis” 1930, z. 9). Dzięki uważnej lekturze opisu bibliograficznego dwóch innych pozycji: *Wierszy* Jana Syrucia (pseudonim literacki Miłosza obrany na cześć pradziadka ze strony matki, Szymona Syrucia) oraz *Legend nowoczesności* – uświadamiamy sobie, jak bardzo autor *Ocalenia* angażował się w konspiracyjne życie kulturalne okupowanej Warszawy. *Wiersze* ukazały się w nakładzie 46 egzemplarzy i były pierwszym w stolicy konspiracyjnym tomem poezji. Druga z wymienionych książek, wydana drukiem dopiero w 1996 r., obejmuje eseje i korespondencję Miłosza z lat 1942–1943. Większość tekstów czytana była przez Autora podczas podziemnych zebrań dyskusyjnych. Swoje eseje Miłosz odsprzedał Zbigniewowi Mitznerowi 14 sierpnia 1943 r. z myślą o wydaniu ich zaraz po wojnie (do czego nie doszło). Warto w tym miejscu przypomnieć, że innym ważnym drukiem konspiracyjnym przygotowanym przez Miłosza (tym razem pod pseudonimem ks. Jan Robak) był tom wierszy *Pieśń niepodległa. Poezja polska czasu wojny* (1942). Obejmował wiersze krążące wówczas w odpisach w okupowanej Warszawie i czytane na potajemnych spotkaniach. W tomie znalazł się m.in. fragment *Kwiatów polskich* Juliana Tuwima – pozyskany przez Miłosza od pani Wańkowiczowej (część poematu dygresyjnego autor przesłał adresatce w anonimowej paczce nadanej w Portugalii). Z okresu okupacyjnego odnotować warto jeszcze trzy ciekawostki opisane w rozdziale *Miscellanea* pod numerami: [915] i [917] i [924]. Pierwsza rzecz dotyczy prawdziwej rzadkości – krótkiej kompozycji dramatycznej pt. *Prolog*, napisanej – jak czytamy „pod pseudonimem Jan Syruc” na zamówienie konspiracyjnej Rady Teatralnej. Utwór miał otwierać po wojnie działalność Teatru Narodowego i poprzedzać *Akropolis* Stanisława Wyspiańskiego (w inscenizacji Leona Schillera, ze scenografią Andrzeja Pronaszkii). Bohaterem utworu jest Warszawa w dniu ogłoszenia końca wojny”. Zaginiony podczas powstania tekst odnalazł i ogłosił drukiem w 1981 r. na łamach „Pamiętnika Teatralnego” Tadeusz Byrski, przyjaciel Miłosza jeszcze z lat międzywojennych; 23 listopada 1997 r. *Prolog* został wyemitowany na falach Programu Pierwszego Polskiego Radia (w głównych rolach wystąpili Mariusz Bonaszewski, Zbigniew Zapasiewicz i Teresa Budzisz-Krzyżanowska). Rzecz następną jest równie oryginalna i unikatowa. Otóż wiosną 1945 roku Czesław Miłosz i Jerzy Andrzejewski, na podstawie rozmów przeprowadzonych ze znanym pianistą Władysławem Szpilmanem, który od 1943 do 1945 r. ukrywał się

w ruinach Warszawy, napisali nowelę filmową zatytułowaną *Robinson warszawski*. Zakupione przez państwową firmę Film Polski dzieło zostało całkowicie przerobione i wykorzystane w filmie *Miasto nieujarzmione* w reżyserii Jerzego Zarzyckiego (1950). Ze względu na zbyt daleko idące zmiany autorzy byli zmuszeni do wycofania swoich nazwisk z czołówki. I w końcu rzecz trzecia, czyli wspomniane już wcześniej *Wiersze pół-perskie*, które ukazały się w 2001 r. (z dołączoną płytą CD) w Wydawnictwie Znak. Tomik ten zawiera faksymile dziesięciu utworów, przepisanych odręcznie przez Autora. Został on opracowany graficznie przez autora w jednym tylko egzemplarzu w Goszycach pod Krakowem (w majątku państwa Turowiczów, którzy udzielili poecie i jego żonie Jance gościny w burzliwym 1945 roku). Tomik dedykowany był Jerzemu Turowiczowi (z dowcipnym określeniem: „członkowi Bratniej Pomocy Słoniów Europejskich”). To niezwykle wydanie, wraz z nagraniami wierszy Miłosza na taśmie, odnaleziono po śmierci adresata zbioru w jego prywatnym archiwum.

Pod numerem [13] opisano w *Bibliografii* podobny unikatowy tom wierszy – napisany w kwietniu 1943 r. cykl *Świat, poema naiwne*, sporządzony własnoręcznie przez Miłosza w jednym egzemplarzu, z podpisem na okładce: „napisał B.B. Kózka”. Tomik ten, sprzedany przez Autora Zbigniewowi Mitznerowi, znajduje się obecnie w warszawskim Muzeum Literatury. W roku 1999 krakowskie Wydawnictwo Literackie wypuściło na rynek księgarski faksymile wydania pierwszego z dołączonym referatem Helen Vendler *Świat już doskonały* (w tłumaczeniu na język polski Michała Rusinka). W opisie bibliograficznym pierwszego wydania powojennego tomu *Ocalenie* (z 1945 r.) znajdujemy informację o tym, że korektę książki wykonał Jerzy Turowicz (za co Miłosz dziękował mu w liście wysłanym z placówki dyplomatycznej w Ameryce) oraz, że po decyzji pozostania autora na emigracji w 1951 r., tom ten został wycofany z bibliotek publicznych i szkolnych, a jego liczne egzemplarze trafiły wówczas do prywatnych księgozbiorów i zaczęły krążyć w odpisach. Ważną informację przynosi także opis pozycji ujętej pod numerem [33] zatytułowanej *Wielkie pokuszenie; Bieliński i jednorożec*. Dwa teksty, które składają się na to unikatowe wydanie (Toruń, Archiwum Emigracji Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2002), wydobyte na światło dzienne przez Mirosława A. Supruniuka, kierownika Archiwum Emigracji w Toruniu, powstały w Paryżu (odpowiednio: na początku 1951 r. i w 1955 r.) w języku francuskim. Pierwszy z nich stanowił preludium do napisanego w 1953 r. *Zniewolonego umysłu!* Tekst drugi odczytany został przez Miłosza podczas Kongresu Wolności Kultury zorganizowanego we wrześniu 1955 r. w Mediolanie, był później tłumaczony na kilka języków europejskich. Aż dziesięć stron zajmuje opis bibliograficzny wszystkich odnotowanych wydań (także drugoobiegowych) *Zniewolonego umysłu* – eseju politycznego, który – trochę wbrew samemu autorowi – przyniósł mu

rozgłos i etykietkę pisarza politycznego (czego sam Miłosz nie akceptował – dopiero napisanie *Doliny Issy* w 1955 r. stanowiło dla niego, jak wiadomo, powrót do poetyckiej weny i jako takiej równowagi duchowej). Warto odnotować, że *Zniewolony umysł* doczekał się tłumaczenia aż na 27 języków, co autorzy *Bibliografii* skrupulatnie odnotowują. W opisie pierwszego wydania *Zdobycia władzy* („Biblioteka Kultury”, Paryż 1955) odnajdujemy ciekawą informację o tym, jak egzemplarze tej powieści próbowano przemycać do kraju:

część egzemplarzy, dla ułatwienia przemycenia do Polski, opatrzone fikcyjną kartą tytułową i adresem wydawnictwa: „Zygmunt Kornaga: *Wyzwolenie*, Paryż: Stowarzyszenie Budowniczych Polski Ludowej im. Wandy Wasilewskiej. Sekcja Paryż 1955”.

Co więcej, na okładce umieszczono reprodukcję rysunku Daniela Mroza przedstawiającego radzieckiego krasnoarmiejca z pepeszą wraz z notą mówiącą o wdzięczności Polaków za wyzwolenie spod okupacji faszystowskiej. Także ten utwór Miłosza doczekał się licznych tłumaczeń (na 17 języków, w tym te zupełnie egzotyczne, jak: gudżarati, marathi i telugu). Ponieważ pobieżne choćby omówienie wszystkich ciekawostek i „odkryć” dotyczących poszczególnych dzieł Miłosza opisanych w tej części *Bibliografii* jest niemożliwe, ograniczymy się jeszcze do jednej wybranej pozycji. Chodzi o felietony dyktowane przez Miłosza niedługo przed śmiercią Agnieszce Kosińskiej, które publikowane były najpierw regularnie na łamach „Tygodnika Powszechnego” (od czerwca 2003 do czerwca 2004), a następnie ukazały się w wydaniu książkowym pt. *Spiżarnia literacka*. Dowiadujemy się, że roboczy tytuł tego zbioru brzmiał *Przypomnienia*, jednak został zmieniony przez Miłosza w dniu 3 kwietnia 2003 r. oraz, że z powodu terminu oddania książki do druku (na 93. urodziny poety) nie zamieszczono w niej 7 felietonów znajdujących się w cyklu publikowanym uprzednio w „Tygodniku”.

Lektura rozdziału *Prace przekładowe* przypomina, że w latach 50. Czesław Miłosz koncentrował się przede wszystkim na tłumaczeniu tekstów klasyków XX-wiecznej myśli politycznej i filozoficznej, przyswajając polszczyźnie dzieła Raymonda Arona (*Koniec wieku ideologii*, Paryż 1956), Jeanne Hersch (*Polityka i rzeczywistość*, Paryż 1957), Daniela Bella (*Praca i jej gorycze...*, Paryż 1957) oraz Simone Weil (*Wybór pism*, Paryż 1958). Miłosz był w tym czasie także tłumaczem i redaktorem tomu *Kultura masowa* (Paryż, 1959), stanowiącym autorski wybór z antologii *Mass culture, the popular arts In America*. Dopiero lata 60. XX w., kiedy przyszły noblista złapał w Ameryce oddech wolności i rytm twórczy, obfitowały (o czym pisaliśmy wcześniej) w liczne przekłady poezji polskich poetów na język angielski.

Pożytecznym zajęciem jest przestudiowanie zebranych w rozdziale *Wybory wierszy* kolejnych edycji *Wierszy wybranych* autora *Ocalenia* – od

pierwszego emigracyjnego wydania londyńskiego w 1967 r. (*Wiersze*, Londyn: Oficyna Poetów i Malarzy) po liczne wybory krajowe wydawane już po 1989 r., kiedy twórczość Miłosza wróciła pod krajowe strzechy. Ważna informacja pojawia się w rozdziale *Wybory wierszy w językach obcych* – dowiadujemy się, że poezja polskiego noblisty została przetłumaczona aż na 22 języki światowe (w tym na hebrajski, hindi, kataloński czy węgierski). Uzupełnieniem tego rozdziału jest następny, zatytułowany *Edycje dzieł zebranych*, w którym odnotowano trzy wielkie próby przyswojenia czytelnikom pełnego wymiaru dzieła Czesława Miłosza. Pierwsza paryska edycja (z lat 1981–1985) obejmowała 12 osobnych pozycji (w tym 3 tomy *Poezji*); w skromniejszej edycji krajowej (z lat 1984–1989) Wydawnictwa Literackiego udało się wydać zaledwie trzy tomy (*Wiersze*, *Dolinę Issy* oraz *Widzenia nad Zatoką San Francisco*). Najbardziej imponującym przedsięwzięciem jest (kontynuowane po dziś dzień) wydanie wspólne Wydawnictwa Znak i Wydawnictwa Literackiego, któremu od początku (tj. od 1999 r.) patronował komitet naukowy w składzie: Jan Błoński, Aleksander Fiut i Marian Stala. Autorzy *Bibliografii* odnotowują i skrupulatnie opisują 26 tomów tej edycji. Z rozdziału *Miscellanea*, który spenetrowaliśmy już wcześniej, odnotujemy unikatową pozycję opisaną pod numerem [929]. Wydanie trójjęzyczne (polskie, litewskie i niemieckie) pt. *Rozmowy o przyszłości pamięci* stanowi udokumentowanie pobytu w Wilnie trzech noblistów Günthera Grassa, Czesława Miłosza i Wisławy Szymborskiej w dniach 1–4 października 2000 r.

W ostatnim rozdziale właściwej *Bibliografii* zebrano i opisano najważniejsze opracowania: autokomentarze, rozmowy, monografie, biografie, zbiory szkiców, a także wybrane „studia poszczególnych zagadnień”. Znalazł się tu także spis (obejmujący 21 tytułów) numerów monograficznych pism poświęconych twórczości i życiu Miłosza – od amerykańskiego numeru „World Literature Today” z 1978 r. po bielski półrocznik naukowy „Świat i Słowo” nr 1(6) z 2006 r. pt. *Czytanie Miłosza* pod red. Anny Węgrzyniak i niżej podpisanego. Ten ostatni rozdział dopełniają jeszcze spisy wspomnień, albumów oraz filmów dokumentalnych i reportaży – od zrealizowanego w 1980 r. przez Wiktora Mellerera i Andrzeja Miłosza (brata poety) dokumentu *Być poetą* po wyemitowany w TVP w roku 2004 pożegnalny film pt. *Czesław Miłosz, In memoriam* w reż. Aleksandry Czerneckiej.

Niezwykle cennym uzupełnieniem podstawowej części bibliograficznej są dwa indeksy, obejmujące łącznie prawie trzysta stron! Dzięki nim czytelnik szybko i sprawnie może odnaleźć interesujący go tytuł czy nazwisko. Jako ciekawostkę warto odnotować, że na początku *Indeksu nazw osobowych* (obejmującego także nazwy osobowe występujące w tytułach utworów) autorzy zestawili listę 28 pseudonimów i inicjałów używanych w różnych okresach twórczości przez Czesława Miłosza. Obok powszechnie znanych (Jan Syruć, ks. Jan Robak, B. B. Kózka, C. M. czy

Adrian Zieliński) odnotowano także te mniej lub prawie w ogóle nie znane, jak np. Aron Primas, milcz., N. czy Stefan Kunce).

Osobną rolę pełni w omawianej przez nas księdze rozdział zatytułowany *Czesław Miłosz a bibliografia polska. Relacja o dziejach hasła w „Słowniku współczesnych pisarzy polskich”*, umieszczony między właściwą częścią bibliograficzną a indeksami. Jego autorka, Jadwiga Czachowska, która wspierała swoim doświadczeniem autorów *Bibliografii*, pisze w nim o perypetiach związanych z opracowaniem hasła Miłosza w ww. słowniku. Dowiadujemy się m.in. o tym, że wysłaną na początku 1951 r. na warszawski adres pisarza ankietę osobową wypełnił nie Czesław, ale Andrzej Miłosz, młodszy brat poety (Czesław znajdował się wówczas w Paryżu, podejmując życiową decyzję o pozostaniu na emigracji, o czym nie mogli wiedzieć redaktorzy słownika!). Ponieważ styl pisma nie budził zastrzeżeń, ankietą została zarejestrowana w IBL pod datą 15 luty 1951. Cała sprawa wyszła na jaw dopiero po 44 latach, kiedy Czachowska wróciła do hasła Miłosza przy ponownym jego opracowywaniu dla potrzeb słownika biobibliograficznego *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury* (notabene, hasło Miłosza zajmuje tam aż 40 stron!). Dopiero wtedy zwróciła uwagę na – jak pisze „niezrozumiałe omyłki i pominięcia w informacjach dotyczących dorobku twórczego pisarza”. Błędnie podane zostały m.in. daty wydania dwóch pierwszych przedwojennych tomików wierszy Miłosza: *Poematu o czasie zastępnym* – w kwestionariuszu z 1951 roku widnieje data 1934 zamiast 1933, i *Trzech zim* – wpisano 1938, a nie 1936 rok.

W zacytowanym na początku tego omówienia wierszu *W Szetejniach* Czesław Miłosz napisał: „Teraz myślę, że **dzieło** jest zamiast szczęścia i że zostaje / skażone litością i grozą”, a nieco dalej dywagował: „Oby moje **dzieło** przyniosło ludziom pożytek i więcej / ważyło niż moje zło”. Studiując monumentalny tom *Bibliografii druków zwartych* Czesława Miłosza, przygotowany profesjonalnie dzięki benedyktyńskiej pracy włożonej przez mały zespół kierowany przez Agnieszkę Kosińską, czytelnik dojść musi niechybnie do wniosku, że obawy Poety były płonne. Z całą bowiem odpowiedzialnością rzecz można, iż pogłębiona, uwzględniająca wielość kontekstów lektura tytanicznego Miłoszowego dzieła, ułatwiona teraz stokrotnie dzięki omawianej publikacji bibliograficznej, będzie pożyteczna dla kolejnych pokoleń badaczy. Piszący te słowa nie ma cienia wątpliwości, że kolejne zastępy miłoszologów oddadzą się temu zadaniu z pasją, odnajdując w nim zarówno coś ze szlachetnej misji interpretowania i komentowania „nieobjętej” twórczości klasyka, jak i bardzo osobistą przygodę odsłaniania nieznanych egzystencjalnych horyzontów, w której Miłosz będzie ich mistrzem i przewodnikiem.